

OD OBRAZOVANJA DO SAMOBRZOVANJA

Sažetak: Istinsko i pravo obrazovanje je praktično primjenjena filozofija – težnja ka mudrosti. Zadatak obrazovanja je cjeloviti razvoj čovjeka, razvoj svih njegovih stvaralačkih sposobnosti. Obrazovanje bi trebalo biti u službi kulture, a ne države. Nužno je govoriti o čovjeku, a ne o svijetu. Danas se ističe potreba za posedovanjem znanja i njegovim sticanjem najčešće kao zbir informacija koje nisu znanje, a nema razvoja sposobnosti analize i kritičkog mišljenja. Ključna uloga obrazovanja mora biti oslobađanje „istinskog“ sopstva i prevladavanje aspekata koji nas spriječavaju „postati ono što jesmo“ kao procesa samorazvoja, samopreobražaja i samoprevazilaženja kroz postepenost prihvaćanja znanja. Čovjek se mora odvažiti i imati povjerenja u sebe jer obrazovanje kao oslobođenje, nužno je sredstvo samokultivacije sopstva, samoobrazovanje. Samoprevazilaženja i samoobrazovanja su jedno te isto jer oslobađanjem sebe postajemo ono što u stvari jesmo.

Ključne riječi: obrazovanje, sloboda, samoobrazovanje

Ono što danas sve više biva povod za promišljanje situacije u kojoj se obrazovanje nalazi, sadržano je u prastarom pitanju o tome šta je to čovjek, ima li on svoju prirodu i ima li on uopće duh. Na ovo posljednje je i najteže odgovoriti, budući da je teško odgovoriti što je to uopće duh i čemu on stremlji.

Drugo pitanje, pitanje čovjekove prirode nije ni do danas zatvoreno, budući da čovjek ima svoju prirodu te otvara problem mogućnosti realiziranja samog obrazovanja, pošto priroda, ako je priroda u smislu biti, već po definiciji mora biti nešto nepromjenljivo. Ako prihvatimo da čovjek nema konglomerat različitih aspekata koji se njihovim preoblikovanjem može u svom amorfnom stanju mjenjati, tada je obrazovanje neophodno mjenjati sa ciljem stvaranja slobodnog čovjeka.

Samoobrazovanje treba težiti borbi protiv oblikovanja pojedinaca pred obiljem pojmova koji ga pripremaju za služenje i pokoravanje totalitetu. U udžbenicima se znanosti pripisuje posjedovanje apsolutne istine, zloupotrebljavajući je pod okriljem neoliberalizama u kojoj se scijentistički moderni argumenti primjenjuju kako bi se znanstvenima prikazivali modeli razmišljanja u službi društvenog totaliteta. Zato samoobrazovanje treba biti usmjereno na ugrađivanje sigurnosti i spokoja, izgradnju vjere u postojano i vječno, i ponovnim očovječnjem, a sa ciljem prestanka postajanja agregata nalik čovjeku. Organiziranje kaosa u sebi i spoznaja sebe samoga počeci su samoobrazovanja.

1. Образovni proces

Образovanje je individualistička kulturna savjest, um usmjeren na njegovanje, oblikovanje, produbljenje i dovršavanje vlastitog Ja (Gete, 2003). Prosvjetiteljstvo ostavlja, rečeno kantovski, zadatak izlaženja iz stanja neobrazovanosti podjednako kao i, ruseovski rečeno, mogućnost individualne usavršivosti. Taj poletni prosvjeteljski nalog je u „epohi obrazovanja“ djelovao u svim pravcima (Gadamer, 1978: 43). Pojedinač se u obrazovnom procesu kreće ka mučnom procesu samopronalaženja praćen brojnim vanjskom preprekama, proturječnostima, iskušanjima, ironijama, zabrudama i razočaranjima te uspijeva pomiriti i harmonizirati subjektivna očekivanja sa zahtjevima objektivnog (političkog, društvenog) poretka (Jakobs i Krauze, 2000: 395–396; Moreti, 2000: 423–424).

Образovanje je proces u kojem nastaju neka „nova“ znanja ili preciznije nova iskustva posjedovanja i stjecanja znanja, „kultura u njenom progresu“ jer se učitelj i učenik nalaze u jednom imanentnom dijalogu sa susretom dva „znanja“, dva pogleda i iskustva svijeta. Образovanje je *znanje* shvaćeno kao zbir činjenica ali i strategije, kojima se s pomenutim činjenicama moramo ophoditi. Ipak, na neki način formalno obrazovanje je i antiobrazovanje jer je usmjereno na stabiliziranje, fiksiranje određenih formi, gradeći društvenu hijerarhiju.

Образovanje je konstituiranje „ja“ unutar „mi“ i uvijek samoobrazovanje pri čemu ta samorefleksivnost ne omogućava potpuno suveren i izoliran proces razvoja (Reichenbach, 2003: 203–206) ne samo u smislu „opismenjanja naroda“, stvaranja obrazovnih kanona i programa društvene transformacije posredstvom formiranja individua, nego i kao proces stjecanja „opće kulture“ ili „učenosti“. Pravila tržišta obrazovanje vrednuju na temelju njegove korisnosti i aktualnosti. Образovanje i znanje postaju vanjski izraz cjelovitog razvoja pojedinaca, prestaju bivati od značaja za život i, pretvaraju se u puko sredstvo za preživljavanje, što je precizan pokazatelj da živimo u doba polukulture ili diktature mnjenja. Образovanje se pretvorilo u svog „smrtnog neprijatelja“, u pseudoobrazovanje ili poluobrazovanje (Adorno, 2003: 111) Naglasak nije više na individuumu i komunikativnom paru učitelj–učenik te obrazovanje postaje organiziranje uzajamnih odnosa unutar grupe, oblikovanje ličnosti u okviru određenog društvenog modela.

Za uspješnost obrazovanja važan je emotivni odnos prema neposrednom predmetu obrazovanja. Prema predmetu spoznaje nemoguće je održavati potpuno neutralan odnos jer nešto strano i tuđe se ne može usvojiti ni u kakvom sistemu obrazovanja, potrebna je određena zainteresiranost, želja, spremnost da se postane dio komunikativnog djelovanja; u protivnom je spoznajni proces osuđen na propast kao što propada svaka mehanički nametnuta kulturna vrijednost, nezavisno od njene veličine.

2. Funkcija obrazovanja

Samo obrazovanje u smislu oblikovanja čovjeka i građanina, obrazovanje kao teorijski problem je prvi put tematizirano kod antičkih sofista zbog procvata relativizma ali i zbog slobode mišljenja, mogućnosti te pluralističkog pristupa većini problema koji neposredno dotiču svakodnevni život građana, te su oni nastojali filozofiju iskoristiti za potrebe prakse, negoli praksu uzdići na nivo filozofije. Filozofija je spekulativna kad spoznaje svijet, ali i praktična kad nastoji odrediti smisao čovjekovog života i način njegovog života u polisu.

Za Platona istinsko i pravo obrazovanje je praktično primjenjena filozofija, težnja ka mudrosti. Zadatak obrazovanja je cjeloviti razvoj čovjeka, razvoj svih njegovih stvaralačkih aspekata do razvoja svih njegovih stvaralačkih sposobnosti. Zato je i potrebno posebnu pažnju posvetiti razvoju mišljenja i stvaralačke imaginacije.

Prema Niče (Nietzsche), ono što vladajuća demokratsko-utilitaristička koncepcija obrazovanja ne razumije jeste nužnost postojanja nezavisnog statusa kulture u odnosu na dobrobit države ili društva (Nietzsche, 1997b: 159), jer bi obrazovanje trebalo biti u službi kulture, a ne države. Vladajuće promišljanje od obrazovanja, pa samim tim i od kulture rijetko je bilo točno shvaćeno. Njezin cilj nije najveća moguća sreća nekog naroda, već je cilj stvaranje velikih dijela, oličenog u figuri „obrazovanog filistra“ (Nietzsche, 2005: 291) koji uobražava da je i sâm sin muza i kulturni čovjek, a on sam je plod demokratske (pseudo)kulture, osrednjosti, ili kako ga Niče naziva, „spuštanja učenjaka do svog naroda“ (Nietzsche, 1997b: 109). Rezultanta takvog obrazovanja je mediokritet, prosjek, „karakteristika obrazovanja“, jer obrazovanje poima samo kao sredstvo za podnošljiv život, nikada kao cilj po sebi. Ostaje duboko osjećaj beznadežnosti, neprijateljski prema svakoj novini, pokušaju hrabroga, priželjkivanju slobodnog, opiranje letu u nepoznato, dopuštajući nametanje samo onog što postaje.

Aristokratska („luksuzna“) kultura ima svog nosioca, oličenog u figuri „odgajatelja“, „uzora“, „izuzetka“ ili „igrača“. Karl Manhajm na sličan način zastupa koncepciju o vladavini intelektualne elite. U „društveno lebdećoj inteligenciji“ on vidi onaj društveni sloj koji se regrutira iz svih segmenata društva, i koji povezan obrazovanjem, spaja u sebi sve one interese kojima je prožet društveni život (Manhajm, 2009).

Džeјms Barnem (James Burnham) u svojim djelima objavljenim tokom Drugog svetskog rata, zastupa tezu da je nastupilo vrijeme prelaska kapitalizma i buržoaskog društva u menadžersko društvo kao presjeku teorije o elitama i teorije o klasnoj borbi, predviđajući nastanak izvjesne menadžerske elite koju sačinjavaju „managers u privatnoj ekonomiji, javnoj administraciji i sindikalnim organizacijama, inženjeri, stručnjaci, planifikatori i tehničari visokog ranga“ (Burnham, 1943, 1962).

Za Ničea je odgajatelj nosilac „više“ kulture ili „velikih dijela“, zato što je za njega obrazovanje tretirano kao kultura, a ne kao sredstvo za nešto drugo, jer je pravi učitelj, filozof ili književnik, ujedno i majstor življenja i „jer filozof vrijedi upra-

vo onoliko koliko je u stanju dati primjer, samim životom, a ne samo knjigama, dakle onako kako su učili filozofi stare Grčke, izrazom lica, držanjem, odjećom, moralom, više nego govorom ili čak pisanjem“ (Nietzsche, 1997c: 148). „Odgajatelj“ je, određeni tip čovjeka koji daje pravo obrazovanje. Tek nam „odgajatelj“ otkriva „diferencijalni kvalitet izvrsnosti naspram mediokritetstva“ (Bingham, 2001: 340) jer nasuprot obrazovanom filistru, „on istrajava na procesu obrazovanja, a ne na učinku, zalaže se za samopreobražaj ili samoprevazilaženje kojem je inherentna jedna normativna i holistička koncepcija individue usmjerene na stvaranje cjelovite ličnosti...“ (Nietzsche, 2005: fr. 95). „Takva je osoba bio Goethe jer je on htio totalnost, on je stvorio sebe...“ (Nietzsche, 1977: fr. 49). Niče nas uči da je potrebno gledati unaprijed te nadom oblikovati u sebi sliku kojoj budućnost treba odgovarati, zaboravljajući praznovjericu da smo epigoni.

Znanje nije akumulacija činjenica već se obrazovanje mora temeljiti na činjenici da čovjekov um ima sposobnost međusobnog povezivanja činjenica kojima se pridaje odgovarajući smisao. Informacije nisu znanje, nužno je razvijati sposobnost analize i sposobnost kritičkog mišljenja. Mišel Fuko (Michel Foucault) je istražujući mehanizam proizvođenja znanja smatrao da je riječ o interpretaciji interpretacijâ, a ne tumačenja stvari te je više knjiga napisano o knjigama nego o bilo kom drugom predmetu, a mi ništa drugo ne radimo nego se međusobno objašnjavamo (Fuko, 1971: 10). Za obojicu je u znanju sve relativno i nema ničeg apsolutnog, konstantno prisutnog u svim vremenima. Znanje i obrazovanje imaju vrijednost, izuzetan značaj za opstanak čovjeka u suvremenom svijetu za koji se često govori da je izgubio svaki smisao, ali nemaju cjenu. Znanje pripada duhovnom svijetu i iz njega crpi svoju vrijednost, te su na njega neprimenjivi ekonomski kriteriji.

Tek na početku novog vijeka, s uvidom u to kako je znanje moć, stvari se mijenjaju; znanje se sve više počinje posmatrati u funkciji ovladavanja svijeta i ističe se njegova pragmatična strana, a sve je manje u funkciji oblikovanja pojedinca i njegovog duhovnog uzdizanja, sve dalje od starog ideala da bude samo sebi cilj, a sve više u funkciji uspješnosti njegove integriranosti u okolni svijet i nametanja svijetu svojih stavova iz čega se može dobiti neka neposredna korist.

Isto tako, i obrazovanje kao forma očuvanja i prenošenja znanja, kao duhovno dobro, rezultat je duge historijske evolucije, materijalne i duhovne prakse društva. Ako se o istini govori kao točnosti, kao podudaranje iskaza sa činjeničkim stanjem ona je „nemoć volje za stvaranjem“ (Nietzsche, 1991: 140). Spoznajni iskazi ne opisuju objektivnu stvarnost, već je konstruiraju, u skladu sa nivoom volje za moć njihovih nosilaca. U skladu sa takvim prevrednovanjem istinosne vrijednosti, saznanje je utoliko istinitije ukoliko više doprinosi nadržanju čovjekove stvaralačke moći, što znači da se njegova vrijednost može mjeriti samo perspektivistički, polazeći od interesa i intenziteta volje pojedinca. Zastupnik perspektivizma je protivnik obrazovanja zbog samog obrazovanja i pristalica plodotvornog učenja, tj. učenja u interesu života, te pita treba li život da vodi saznanjem i naukom ili saznanje treba vladati životom?

Kako se do saznanja, odnosno samosvjesti, dolazi u dijalogu i općenju među ljudima, u neposrednoj komunikaciji učenika i učitelja, princip tog međusobnog općenja u procesu obrazovanja čovjeka bio je, za Platona i Sokrata, princip spontanosti, a sadržaj obrazovanja se rađao u duhu čovjeka i razvijao daljim njegovim obrazovanjem, odnosno oblikovanjem ličnosti. Sama znanja nisu jednom zauvijek data, već se zauvijek i iznova otkrivaju. To je jedini način na koji se mogu razumijeti svjedočenja o velikim znanjima ranijih epoha koja su bila nepovratno izgubljena, kao i neophodnost da se neka znanja potom iznova osvajaju.

Saznanje se odlikuje svojim kretanjem od neznanja k znanju, od približne ka potpunoj, definitivnoj istini, drugim riječima, od relativne ka apsolutnoj istini čije je područje u beskonačnosti. Naše je znanje u onoj mjeri istinito ukoliko odgovara stvarnosti, i neistinito u onoj mjeri u kojoj ne odgovara realnosti. Budući da naše saznanje u cjelini nije dovršeno, jer je po svojoj prirodi relativno, na svakoj pojedinoj etapi ljudskog razvoja, čovjek dobiva određenu predstavu konačne istine, fragment apsolutnog znanja. Spoznaja je proces bez ograničenja, sve je dostupno znanju, nema ničeg nespoznatljivog jer naše znanje i saznanje čine jedinstvo apsolutne i relativne istine. Znanje je duhovna, proizvodna sila onoliko koliko se njegovi rezultati primenjuju u materijalnoj proizvodnji. Stoga, moguće je da u nekoj epohi imamo preobilje činjenica i osećaj da posedujemo velika znanja, no koja često nisu funkcionalna, primenjiva, prisutna u svakodnevnom životu.

Ničea su aktualne potrebe života podstakle da se vraća mislima starih Grka te kod pred Sokratovaca traži izgubljeni sklad evropskog čovjeka, smatrajući da su Grci opravdali filozofiju mnogo više nego svi ostali narodi (Nietzsche, 1979: 10). Pri tome, zdravlje grčkog duha je podrazumjevalo neposrednost doživljaja i odsustvo neiskrenosti prema sebi samom, plodotvornim karakterom učenja. Grci su naučili organizirati kaos, opominjući sebe same, dopuštajući da prividne potrebe odumru. Poslije teške borbe sa samim sobom, umnožili su naslijeđeno blago te postali začetnici i uzori svih budućih kulturnih naroda (Nietzsche, 1997b: 132). Međutim, treba naglasiti da Niče ne negira značaj znanja, već zahtjeva njegovo povezivanje sa „plastičnom snagom života“. On se ne zalaže za stvaralaštvo koje ne bi poznavalo tradiciju, već je svjestan da historijska nauka predstavlja „imperativ duha ‘novoga vremena’, ako u njemu zaista ima nečeg novog, moćnog, nečeg što obećava život i izvornost“. Niče objašnjava da ne postoje nezavisne činjenice, odnosno, nezavisna objektivna stvarnost, već da je sve plod interpretativne moći čovjeka. Protiv pozitivizma, koji tvrdi da postoje samo *činjenice*, on smatra da činjenice ne postoje, nego samo *tumačenja* činjenica (Nietzsche, 1991: 420). U svakoj interpretaciji interpretiramo sami sebe, svoju vlastitu djelatnu moć. Po Ničevim riječima, subjektu je potpuno nemoguće vidjeti i saznati nešto što je izvan njega samog (Nietzsche, 1979: 56). Svaki interpretativni postupak predstavlja stvaralački pomak, pridavanje postojećem novog smisla. Vrijednost neke interpretacije se upravo i mjeri tim pomakom, kao svojevrsnim „krivotvorenjem činjenica“, odnosno preosmišljavanjem interpretiranog materijala. Metafora za svakog pojedinca mora biti nužnost organiziranja kaosa u sebi i vraćanje svojim stvarnim potreba-

ma. Širenje istinoljubivosti mora biti pripremno potpomaganje istinskog obrazovanja makar ta istinoljubivost ponekad štetila obrazovanosti (Nietzsche, 1997b: 132). Pred samim sobom trebamo biti odgovorni za svoj život, trebamo biti stvarni kormilari svog života.

Ključna uloga ili zadatak „odgajatelja“ je u tome da u nama oslobode „istinско“ sopstvo, da nam pomognu raspoznati i prevladati one aspekte koji nas sprječavaju „postati ono što jesmo“. To nije potraga za nekom posebnom suštinom, već je pravo obrazovanje proces posredstvom kog se čovjek oslobađa zavisnosti od vanjskih uticaja, od konvencionalnosti, od inercije tradicije i običaja. Odgajatelj mora znati prepoznati snagu svojih ispitanika, te pomoći na sve načine da ta vrlina dođe do svoje prave zrelosti i plodnosti i da to dovede u harmoničan odnos (Nietzsche, 1997b: 138). Ukratko obrazovati čovjeka da bude čovjek i „osloboditi sebe“ da „postanemo ono što jesmo“. Čovjek mora vjerovati u sebe kako bi razvio u sebi graditeljski nagon za oblikovanje svoje budućnosti. Koliko u tome nismo uspjeli vidi se iz činjenice koju je Niče uočio još u svom vremenu da znanost počinje vladati nad životom. Dozvolili smo da naš sputan život postane nevrijedan, pošto je mnogo manje život. Kao tajnu svakog obrazovanja Niče otkriva da ono ne daje nešto umjetno jer je to karikatura obrazovanja. Pravo obrazovanje je oslobađanje svakog korova, krša, gamadi što hoće napasti nježne biljke, izlivanje svjetlosti i topline, podržavanje prirode (Isto, 138).

3. Reforme obrazovanja

U naše vrijeme svi temeljni preobražaji nekog društva ili društvene zajednice počinju reformama najčešće obrazovanja čime se oslabljuje i mijenja njegov identitet i samostalnost, ali i nacionalna svijest naroda, a sve zbog navodnog prevladavanja konzervativizma, „širokih narodnih slojeva“ i neophodnosti modernizacije društva. Ako se pak ide ka učvršćivanju društva, ka njegovoj stabilizaciji i povišenoj koheziji, pristupa se pozitivnim reformama kao što se to dešavalo u mnogim evropskim zemljama početkom i tokom XIX stoljeća, npr. reforme obrazovanja u Pruskoj kakvu je pokrenuo Humbolt kome je za to bila neophodna podrška mislilaca i intelektualaca s čitavog njemačkog govornog područja, što je bio jedan od razloga da i Hegel, pređe 1818. godine iz Hajdelberga u Berlin radi priprema reformi obrazovnog sistema tadašnje Pruske.

Danas se pokušava uvesti nov sistem vrijednosti, odbacuju principi na kojima počiva tradicionalna zapadna kultura i etablira nov sistem bez tradicionalnih humanističkih vrednosti koje se zamjenjuju prividima u virtuelnom svijetu, ali uveliko prisutna podložnost ljudi dresuri (Nietzsche). Današnji sporovi oko tzv. Bolonjskih procesa imaju sekundarni značaj, budući da nemaju teorijsko, filozofsko porijeklo, već su rezultat određene ideologije koja u ime globalizma, multikulturalizma, političke korektnosti i zaštite malih devijantnih društvenih grupa, funkcionira u širenju i učvršćivanju dominacije kapitala multinacionalnih kompa-

nija. Zato je i cilj stvoriti ljude koji lako uče, lako se pokoravaju ili stadne životinje, krajnje neinteligentne, preparirane (Nietzsche, 1991b: fr. 128).

Ono što se dosad pokazalo najpogubnijim, svakako je radikalnost s kojom se pristupa nametanju inovacija što ima za posljedicu relativiziranje cjelokupnog ranijeg sistema obrazovanja, ali i njegovog kompletnog urušavanja.

Sve to omogućeno je time što je institucionalno nametnut sistem ocjenjivanja i vrednovanja koji neprestano ističe uspješnost i kvalitet, vješto izbegavajući svako otvaranje pitanja sadržaja znanja. Svemu tome treba dodati i uspješnu strategiju razvijanja nekritičkih individua čija vrijednosna dimenzija izbora između činjenica i postupaka ostaje neshvatljiva.

Učenje se ne može odvijati samo u nekakvom dijalogu koji navodno ima interaktivnu formu. Dijalog podrazumijeva dvije osobe, ali dvije osobe jednakog nivoa znanja. Reforme obrazovanja su posljedica određenih promjena u društvu, ali u sebi uvijek sadrže ideološki temelj sa strogo jednoznačnim negativnim karakterom te vode decidirano negativnim posljedicama po društvo u cjelini. Njemački sociolog Karl Manhajm smatrao je da „najbolja obrazovna jedinica nije individua, već grupa“, a u tom slučaju obrazovanje se više ne svodi na komunikaciju učenika i učitelja (pošto je ona organski fragment cjeline) (Manhajm, 1978: 131–132). Manhajm zastupa tezu o značaju intelektualnih elita za upravljanje modernim društvom i priznaje da ne mora uvijek biti opravdano izjednačiti pojam intelektualca sa pojmom fakultetski obrazovane ličnosti, ali je činjenica da se u naše vrijeme faktički podrazumijeva da nosioci najvažnijih političkih funkcija imaju univerzitet-ski stupanj obrazovanja.

U suvremenom svijetu je u pitanje dovedena potreba za posjedovanjem znanja i njegovim stjecanjem jer je svugdje naglašena potreba da se ruše ustaljeni i provjereni sistemi stjecanja znanja. Objašnjenja, koja se pozivaju na primitivnost psihološke strukture tzv. „reformatora“ obrazovanja, nedovoljna su jer nemaju temelja dok imaju karakteristiku društvenog sistema koja reforme podstiče, a s pozicije potrebe za vlastitim samouništenjem te potreba takvog sistema da proizvede reformatore s tako razornim mentalitetom. Riječ je o jednoj svojevrsnoj fenomenologiji pedagogije u svijetu lišenom vrijednosti za kojima više nitko ne osjeća potrebu.

4. Samoobrazovanje

U svjetlu osnovnog cilja procesa obrazovanja i samoobrazovanja, koja je bolno svjesna neophodnosti (programskog) obrazovanja i poželjnosti, nedovršivo samoobrazovanje je ipak nekakav oblik samousavršavanja jer je samoobrazovanje uvijek već obrazovanje, i obrnuto. Ili, da se poslužimo Ničeovim riječima, za samoobrazovanje čovjek mora biti hrabar i odlučan, biće okrenuto samom sebi, a ne mašina za mišljenje, pisanje i govor (Nietzsche, 1997b: 95). Kad je o samoobrazovanju riječ, treba razjasniti da su njegovi učinci uvijek lokalni, autobiografski.

Hegel obrazovanje vidi kao proces samorazvoja, samopreobražaja i samoprevazilaženja kroz koji duh prolazi, od njegovog izlaženja iz (ili otuđenja od) samog sebe, preko usvajanja (upoznavanja) onog drugog (ili stranog) u njegovoj drugosti, do ponovnog, refleksivnog povratka samome sebi. Obrazovanje Hegel poistovećuje sa oslobađanjem i radom (Hegel, 1989: 323), dok samoobrazovanje kod njega nije ništa drugo do sinonim za neprestano usavršavanje. Prvo pravilo istinskog moralnog zakona je poboljšati samog sebe (Hegel, 1989: 345). Usavršavajući svoju ličnost, čovjek će unaprijediti moralnost svojih životnih praksi i time posredno doprinijeti jednom humanijem društvu. Zato se Hegel zalaže za ograničavanje državne moći u cilju osiguranja slobode za individualno samokultiviranje (Humbolt, 1991). Sâm proces „postajanja kulturnim“ ili „postajanja obrazovanim“ ukazuje na proces i rezultat subjektivizacije. Problem „obrazovanja“ Ničea zaokuplja u svim etapama njegovog stvaranja sa tri osnovna pojma: obrazovanje, odgoj, discipliniranje putem „više“ kulture (socijalni aspekt) i samoprevazilaženja (individualni aspekt). Niče pristupa obrazovanju kao „problemu“, odnosno kao „nesporazumu“ (Nietzsche, 1980: 31). Pri tom nije nužno ograničavati se samo na historijske okolnosti ili uvjete na koje je Niče reagirao, budući da se osnovna funkcija obrazovanja, koju je on tada kritizirao, i danas odlikuje nepomućenom aktuelnošću obrazovanja. „Bez smisla, bez supstance, bez cilja: puko 'javno mnjenje'“. Čovjek se mora odvažiti i imati povjerenja u sebe jer iz plašljivosti postaje glumac i igra neku drugu ulogu. U humanističkim naukama, prednost se u većini slučajeva daje historijskom pristupu: polazi se od onog najstarijeg, od drevnog, od onog što je suvremenom čoveku najdalje. Takva metoda često ne daje pozitivne rezultate jer u većini slučajeva, što je nešto povijesno udaljenije, time je ono i apstraktnije (Husserl, 1982; Hegel, 1983). Između Ničeeve težnje da pojedinac „postane ono što jest“ i težnje samoprevazilaženja postoji ogromna bliskost. Preduvjet procesa postajanja onog što jesmo je idealno obrazovanje. Niče takvu vrstu obrazovanja sasvim precizno definira kao „oslobođenje“. Obrazovanje kao oslobođenje mora biti preduvjet neke vrste „istinskog sepstva“ koje zahtjeva oslobađanje od „lažnog sepstva“, kao rezultata „postajanja onog što nismo“. Tajnu svakog obrazovanja Niče vidi u nedavanju nečeg umjetnog, naprotiv, takvu vrstu daje karikatura obrazovanja bazirana na analitičkom i neumjetničkom toku našeg vremena (Nietzsche, 1997b: 105). Takvo obrazovanje nas ne potiče na čuđenje već nas uči strpljivom podnošenju. Obrazovanje se temelji na količini informacija koja je tako velika da začuđuje, barbarska i nasilna i koja nadmoćno prodire u mladu dušu da se ona nesvjesno spasava nekom hotimičnom tupošću i osjećajem odvratnosti, blaziranosti. Pravo obrazovanje je tome suprotno jer mora biti oslobođenje (Nietzsche, 1997c: 142). Dakle, obrazovanje kao oslobođenje, gotovo isključivo ima instrumentalnu vrijednost jer predstavlja nužno sredstvo samokultivacije sepstva, samoobrazovanja, te je samoprevazilaženje i samoobrazovanje jednako, odnosno samoprevazilaženje postaje metafora za samoobrazovanje ili samoodgajanje. Saditi, graditi i stvarati, kao odgajati samog sebe (Nietzsche, 1996: 47–48). Samoodređenje i samoobrazovanje mogli bi, u najslobodnijim individuama jednoga dana postati

univerzalno određenje s obzirom na svu buduću čovječnost (Nietzsche, 2005: fr. 223). Treba odvojiti pripitomljavanje od obrazovanja, odbaciti kroćenje u korist odgoja. Ukroćeni čovek je „popravljen“ čovjek, „oslabljen“ i „oštećen“ (Nietzsche, 1991: 397). Nasuprot tome, disciplinirano obrazovanje jeste „sredstvo sakupljanja snaga“ (Nietzsche 1991: fr. 398) te najbolji način ljudskog jačanja. Prema Niče, nema suštinskih razlika između pitanja „kakav čovjek treba biti?“ i „kakav čovjek može biti?“. Ako čovjek nešto može biti (pod uvjetom da to hoće), on to i treba biti. Za Ničea, ideja natčovjeka je nagovještaj i stremljenje nečemu mogućem i boljem (Delez, 1989: 137). Kod modernog čovjeka tik uz njegov ponos stoji njegova ironija nad samim sobom, svijest o nužnosti življenja života u jednom gotovo večernjem raspoloženju i strahu da ništa više od svojih mladalačkih nadanja i snaga ne može spasiti za budućnost uz cinično opravdanje da baš tako mora biti kao što je sada, jer je takav čovjek morao postati i protiv tog „mora“ nitko se ne smije buniti, a koja svoju najpotpuniju frazu svog cinizma ogleda u činjenici da živi suvremeno „predavajući svoju ličnost svjetskom procesu“. Niče smatra da je nužno govoriti o čovjeku, a ne o svijetu. On kritizira historijsko obrazovanje jer ono zna samo za riječ postajati smatrajući da je nužno suprotstaviti se zastranjivanju historijskog smisla, prekomjernom uživanju u procesu na trošak bića i života, protiv obeznanjenog pomicanja svih perspektiva jer ono lomi sirove i potmule instinkte i žudnje ili navodi na put uglađenijeg egoizma, trezvenog sebičnjaka. Takvo obrazovanje iskorjenjuje najsnažnije instinkte omladine, vatrenost, prkos, samozaborav i ljubav, prigušuje žar njezinog osjećanja za pravo, potiskuje žudnju za laganim sazrijevanjem i potiče žudnju da se bude brzo gotov, brzo koristan, brzo plodonosan, da čestitost i odvažnost osjećanja zarazi sumnjičavošću. Takvo protuprirodno obrazovanje lomi instinkt omladine koja još ima instinkt prirode, vještačko i nasilno slomljen tim odgojem jer se podastiru mnoštvo pojmova, uzeti iz krajnje neposrednog poznavanja prošlih vremena i naroda, a ne iz neposrednog promatranja života.

Čovjek mora naučiti živjeti a historiju mora upotrebljavati u službi naučnog života. Ničeovo stanovište je suprotno Hegelovoj ideji o samorazvoju filozofije, koji je smatrao da je historija filozofije autonoman proces, dok Niče razvoj filozofije izvodi iz interesa filozofskih stvaralaca, a ne iz nje same. Također Niče kritizira Hegelov stav o povijesti kao pojam koji realizira samog sebe, te nas na taj način uči da pred „moći povijesti“ saginjemo glavu. Od Ničea, filozofija se više ne shvaća kao najviši oblik saznanja objektivne realnosti, već kao aktivnost samorazumijevanja čovjeka jer se zalaže za filozofiju kao samospoznaju života, uvjeravajući nas da je nužno tumačenje života iz njega samog.

Niče vidi ljude, transformirane kroz povijest u puke apstrakcije i sjenke; nitko se više ne odvažuje biti čovjek, već se maskira u obrazovanog čovjeka, učenjaka, pjesnika, političara (Nietzsche, 1997a: 94). Zbog svega toga čovjek treba sebe prestati obmanjivati jer se još nije tako mnogo govorilo o „slobodnoj ličnosti“, a bez ličnosti, daleko od slobodnih. Niče je u obrazovanju svog vremena vidio da nema za cilj stvoriti slobodnog obrazovanog čovjeka, već učenjaka, čovjeka od nauke, što je prije

moguće korisnog čovjeka od znanosti, stavljenog postrane od života, obrazovanog filistra, starmalog i novooblikovanog brbljala o državi, crkvi i umjetnosti, nezasićen trbuh.

Više nije aktualan svestran razvoj ličnosti, već socijalizacija obrazovanja, bez cilja o formiranju harmonične ličnosti. Svi se zadovoljavaju time da čovjeka obrazuju (odnosno, prilagode) za život u novom tehničko-kibernetičkom društvu koje prvenstveno određuju materijalni, pragmatički interesi. Prisutna je sveopća žurba jer je svaki bijeg od sebe samog, a bojažljivim prikrićivanjem te žurbe čovjek želi izgledati zadovoljan (Nietzsche, 1997c: 165). Zaboravlja se agitirati, slabi se spontanost, slabljenje snage, volje, htjenja, svrhe i sredstava (Nietzsche, 1991: 44–45). Niče je još u 19. stoljeću pisao da je u demokratskoj Evropi narasla podložnost ljudi dresuri, ljudi koji lako uče, koji se lako pokoravaju te postaju stadne životinje. Tko može zapovijedati nalazi one koji moraju slušati.

Marksova ideja kapitala kao bića koje sebe proizvodi iz samoga sebe, ideja o tome da je svijet samo igra kapitala sa samim sobom, danas je došla do svojih krajnjih granica jer je kapital danas temelj cijelog našeg življenja. Došlo je vrijeme reprodukcije kapitala iz njega samog, njegovog multipliciranja, koje zavisi u prvom redu od onih koji su s njim u neposrednom odnosu, budući da je on izgubio prvobitnu slobodu koja je njegovom biću pripadala od samog njegovog nastanka. Tako je i obrazovanje poprimilo posve novu dimenziju jer je ono u službi kapitala tako što će za njegove potrebe obrazovati nekritične, pasivne, pokorne konzumente koji će živjeti isključivo u funkciji umnožavanja njegove moći.

Kriza sistema obrazovanja, o čemu se u posljednje vrijeme toliko govori, samo je odraz jedne daleko šire krize, krize duhovne situacije našeg vremena koju je Huserl (Husserl) objašnjavao već tridesetih godina prošlog stoljeća ili Niče koji moralnu hipokriziju objašnjava vrlinama stada, a svoje doba, koje se može implementirati i na našu sadašnjost vidi kao doba siromašnih. Isto tako, teškoće u određivanju ciljeva i zadataka obrazovanja, zbog čega se teži njegovim reformama, samo su posljedica preispitivanja cjelokupnog sistema vrijednosti suvremene znanstveno-tehničke civilizacije koja je zašla u jednu posve novu fazu kojom dominiraju nove tehnologije. Upravo ovo shvaćanje danas je duboko dovedeno u pitanje budući da su u krizi ne samo ideje najvišeg dobra već je iz osnova uzdrman čitav sistem vrednosti koji vodi ka njemu. Je li čovječanstvo samo neka prazna apstrakcija koja je apsolutno neprimjenjiva na mase ljudi koje određuju stanje na ovoj planeti? Stari obrasci i stari pojmovi više nisu u upotrebi. U našem, potpuno novom svijetu, potrebna su nova rješenja i neophodni su novi pristupi razumijevanju svih fenomena, među kojima i samo obrazovanje ni u kom slučaju ne može biti marginalizirano. Svjedoci smo sve učestalijih i sve agresivnijih nastupa onih koji sebe smatraju teoretičarima novonastale situacije (multipolarne, multikulturalne, ili tome suprotne), onih koji svojim primjerom i svojom egzistencijom nedvosmisleno potvrđuju kako znanje nikom više nije neophodno, a da je prodaja usluga i menadžeriranje najadekvatniji put izlaska iz današnje krize, i da će se, kad svi postanu „vrli poslovni svijet“, problemi razrješiti sami od sebe. U današnjem svijetu uspjeh se svodi na uspješnost manipulacije ljudima a ne stvarima.

Literatura

- Adorno, T. W. (2003). „Theorie der Halbbildung“, *Gesammelte Schriften*, Band 8 (Frankfurt/ M., Suhrkamp).
- Burnham, J. (1943). *The Machiavellians: Defenders of Freedom*. London.
- Burnham, J. (1962). *The Managerial Revolution*. London.
- Fuko, M. (1971). *Reči i stvari*. Beograd: Nolit.
- Delez, Ž. (1989). *Fuko*. Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Gadamer, H. G. (1978). *Istina i metoda*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Gete, J. V. (2003). *Godine učenja Vilhelma Majstera*. Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Hegel, G. V. F. (1983). „Ko misli apstraktno“, u: *Jenski spisi*, Sarajevo.
- Hegel, G. V. F. (1989). *Osnovne crte filozofije prava*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Humbolt, V. (1991). *Ideje za pokušaj određivanja granica delotvornosti države*. Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Husserl, E. (1982). *Ogledi o izvoru geometrije*. Osijek: Revija.
- Jakobs, J. i Krauze, M. (2000). „Nemački obrazovni roman: istorija žanra od XVIII do XX veka“, *Reč*, 60: 5, str. 379–398.
- Manhajm, K. (1978). *Ideologija i utopija*. Beograd: Kultura.
- Manhajm, K. (2009). *Dijagnoza našeg vremena, ratni eseji jednog sociologa*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Moreti, F. (2000). „Bildungsroman kao simbolička forma“, *Reč* 60: 5, str. 417–452.
- Nietzsche, F. (1977). *Sumrak idola*. Beograd: Grafos.
- Nietzsche, F. (1979). *Filozofija u tragičnom razdoblju Grka*, Beograd: Grafos.
- Nietzsche, F. (1991). *Volja za moć*. Beograd: Dereta.
- Nietzsche, F. (1997a). David Štraus, ispovednik i pisac, u: Nietzsche, Fridrich, *Nesavremena razmatranja*, Beograd: Prosveta, 5–66.
- Nietzsche, F. (1997b). O koristi i šteti istorije za budućnost u: Nietzsche, Fridrich, *Nesavremena razmatranja*, Beograd: Prosveta, 67–132.
- Nietzsche, F. (1997c). Šopenhauer kao vaspitač, u: Nietzsche, Fridrich, *Nesavremena razmatranja*, Beograd: Prosveta, 133–201.
- Nietzsche, F. (1996). *Izabrana pisma*. Beograd: Grafos.
- Nietzsche, F. (2005). *Ljudsko, odviše ljudsko*. Beograd: Dereta.
- Sloterdajk, P. (2000). „Pravila za ljudski vrt“, *Reč* 57: 3, str. 187–202.
- Reichenbach, R. (2003). „Beyond Sovereignty: The Twofold Subversion of Bildung“, *Educational Philosophy and Theory* 35: 2, pp. 201–209.

Vesna Stanković Pejnović

FROM EDUCATION TO SELF-EDUCATION

Summary: True and real education is practical implemented philosophy – inclination toward wisdom. The aim of education is completed development of human being, development of all his creative capabilities. Education should be in service of culture, not state. It is necessary talk about human, not about world. Today is pointing out need for possess of knowledge without development of capabilities of analysis and critical thinking. Key role of education must be deliverance „true“ self and overcoming of all aspect which are obstacles „to become what we are“ as process of self-development, self-modification and self-overcoming through graduation knowledge exception. Human must dare and have thrust in self because education as freedom is necessary means of self-cultivation and self-education in the same time. Self-overcoming and self-education are the same things because only when we free ourself we become what we are truly are.

Key words: education, freedom, self-education